

FUNKCJONOWANIE I OCHRONA PRAW RODZINY W USTAWODAWSTWIE POLSKIM I UNII EUROPEJSKIEJ

Zmiany jakie dokonują się w Polsce w ostatnich latach są szczególnie widoczne w obszarach życia społecznego i ekonomicznego funkcjonowania obywateli. Te zmiany w dużej mierze dotyczą rodzinę i nie zawsze są to zmiany w ich odczuciu pozytywne. Rodziny niejednokrotnie nie są w stanie odnaleźć się w nowej rzeczywistości, nie potrafią odnaleźć się w gąszczu przepisów prawnych. Stąd też Państwo i jego struktury zobowiązane są przyjść z pomocą tej podstawowej komórce społecznej. Rodzina jest jednym z najważniejszych ogniw systemu społecznej wartości. O warunkach jej rozwoju decydują działania z zakresu polityki gospodarczej i społecznej. Nie jest możliwe tworzenie i umacnianie nowoczesnego państwa bez polityki prorodzinnej, gdyż tylko rodzina wydolna wychowawczo tworzy najlepszy klimat do rozwoju społeczeństwa. Z tych założeń wynikają zadania dla administracji, która powinna starać się sprzyjać rodzinie w wypełnianiu jej zadań poprzez promowanie instytucji wspierających rodzinę. Prawo, które jest ważnym narzędziem w realizacji wymienionych zadań, wyraźnie określa, kto w państwie jest za to odpowiedzialny. Również nasza obecność w Unii Europejskiej domaga się jasnego odczytania założeń wobec rodziny i ochrony jej praw we wspólnym domu, jakim staje się Europa.

1. Pojęcie rodziny

W nauce prawa zasadniczo nie znajdujemy definicji pojęcia rodziny. Pojęcie to wyprowadzane jest z nauk socjologicznych, które mówią o „małej rodzinie” i „wielkiej rodzinie”¹. Rodzina to zbiorowość, w którą człowiek wchodzi w chwili narodzin i w której trwa aż do śmierci. „Mała rodzina” to mężczyzna i kobieta pozostający ze sobą w relacjach i pożyciu mał-

Ks. Roman Szewczyk – dr prawa kanonicznego; Oficjał Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej; adiunkt w Katedrze Historii Kościoła i Prawa Kanonicznego Wydziału Teologii UMW w Olsztynie.

¹ Por. J. Winiarz, *Zasady polskiego prawa rodzinnego*, w: *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, red. J. S. Piątkowski, Ossolineum 1985, s. 63-73.

żeńskim oraz ich małoletnie dzieci. Natomiast „wielka rodzina” to zespół wielu „małych rodzin”, czyli dziadków, rodziców i dzieci, pozostających we wspólnym gospodarstwie domowym i niejednokrotnie mieszkają w jednym domu². Prawo ustanawiając mechanizmy praw dla rodziny i jej ochrony zajmuje się tzw. „małą rodziną”. Co więcej taka rodzina powstaje przez zawarcie związku małżeńskiego i jest nią nawet, gdy nie posiada dzieci.

Zatem w świetle powyższego istotne jest w prawie ustalenie sposobu powstania rodziny i jej składu osobowego. Rodzina funkcjonująca w społeczeństwie musi posiadać swoją formę zaistnienia rodziny, już w pierwszym momencie czyli zawarcie związku małżeńskiego jest jasno określony w każdej społeczności, biorąc pod uwagę też przesłanki religijne ludzi³. Rodzina więc powstaje tylko poprzez zawarcie małżeństwa przez mężczyznę i kobietę⁴. Gdy mówimy o osobach w rodzinie, są nimi sam małżonkowie od momentu zawarcia małżeństwa, zaś potem w jej skład wchodzi dzieci, aż do momentu usamodzielnienia.

Skład rodziny to przede wszystkim mężczyzna i kobieta, czyli rodzinę tworzą już sami małżonkowie. Rodzinę tworzą wspólnie małżonkowie i dzieci małoletnie a pełnoletnie tylko wtedy, gdy nie usamodzielnili się. Rodziną pozostaje związek kobiety i mężczyzny, nawet gdy przez całe życie pozostają bez dzieci. Do rodziny przynależą również dzieci przysposobione. Również rodzina istnieje, gdy jest częściowo zdekompletowana, w momencie śmierci jednego z małżonków lub rozwodu, wówczas rodzinę tworzy jeden z małżonków wraz z dziećmi pozostającymi z nim we wspólnocie⁵.

² Por. J. Winiarz, J. Gajda, *Prawo rodzinne*, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa 1999, s. 15.

³ „Oboje małżonkowie obowiązani są każdy według swych sił oraz swoich możliwości zarobkowych i majątkowych przyczyniać się do zaspokajania potrzeb rodziny, która przez swój związek założyli. Zadośćuczynienie temu obowiązкови może polegać także w całości lub w części na osobistych staraniach o wychowanie dzieci i na pracy we wspólnym gospodarstwie domowym”; Art. 27: Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy, Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r., (tekst ujednolicony) Dz. U., nr 130, z dnia 24 lipca 2003 r.

⁴ Choć znajdujemy przepisy prawne np.: Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r., regulujące materię rodzinną, które mówią o tym, że rodzinę tworzą osoby spokrewnione lub niespokrewnione pozostające w faktycznym związku, wspólnie zamieszkujące i gospodarujące. Zaś Europejski Trybunał Praw Człowieka odnosząc się do życia rodzinnego włącza również faktyczne więzy osobiste partnerów tej samej płci. Por. Skarga ETPC z 21830/93 oraz 40016/98.

⁵ Por. J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo Rodzinne*, Wydawnictwo Lexis Nexis, Warszawa 2006, s. 23.

Obok pojęcia rodziny, które powyżej przedstawiłem, Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy a także Kodeks Cywilny, Kodeks Postępowania Cywilnego wyliczają powiązania rodzinne, które z punktu widzenia prawa wpływają na funkcjonowanie rodziny i zobowiązania wobec osób pozostających w powiązaniach rodzinnych. Do powiązań rodzinnych zaliczamy:

1. Pokrewieństwo⁶, które jest węzłem krwi i pojęciem biologicznym, zaś prawo nadaje mu charakter stosunku prawnego. Pokrewieństwo występuje w linii prostej i bocznej. W linii prostej krewnymi są osoby, które pochodzą jedna od drugiej, i nazywamy ich wstępnymi (ojciec, dziadek) i zstępnymi (syn, wnuk). Natomiast w linii bocznej są to osoby, które pochodzą od wspólnego przodka, nie będąc ze sobą spokrewnione w linii prostej. W pokrewieństwie wyróżniamy również stopnie, które oznaczają liczbę urodzeń, wskutek których powstało pokrewieństwo. W linii bocznej nie ma krewnych w stopniu pierwszym, ponieważ potrzebne są przynajmniej dwa urodzenia. Pokrewieństwo odgrywa dużą rolę przy instytucjach prawnych takich jak: obowiązek alimentacyjny pomiędzy krewnymi, dziedziczenie, przeszkoda pokrewieństwa wyłączająca zawarcie małżeństwa⁷.

2. Powinowactwo⁸, nie jest w odróżnieniu od pokrewieństwa węzłem krwi, ale węzłem czysto prawnym, rodzinnym, które łączy jednego małżonka z krewnymi drugiego małżonka. Istotne dla pokrewieństwa jest to, iż nie ustaje ono z chwilą ustania małżeństwa. Tak więc rodzi ono skutki prawne, będąc przeszkodą do zawarcia małżeństwa lub kształtowanie się obowiązku alimentacyjnego⁹.

3. Stan cywilny¹⁰ jest rodzajem stanu prawnego czyli sytuacji prawnej każdego człowieka. Elementem składowym takiego stanu prawnego jest przynależność do określonego państwa, do rodziny i cechy jednostki. Stan cywilny określa sytuację prawną człowieka w rodzinie i jest dobrem osobistym. W konsekwencji człowiek może uchodzić za małżonka określonej osoby lub za rodzica określonego dziecka. „Podstawową cechą stanu cywilnego jest jego niepodzielność, w tym sensie, że człowiek może mieć tylko jeden, jednakowy dla wszystkich stosunków, stan cywilny”¹¹.

⁶ KRiO, art. 14

⁷ Por. KC, art. 128, art. 931; KRiO, art. 14 §1; KPC, art. 261.

⁸ KRiO, art. 26

⁹ KRiO, art. 14 i 144; A. Wojdyła, *Ustanie i unieważnienie małżeństwa a powinowactwo*, „Nowe Prawo” 10-12(1988).

¹⁰ KC, art. 23; J. Ignatowicz, *Ochrona stanu cywilnego*, w: *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, red. J. S. Piątkowski, Ossolineum 1985, s. 74-121.

¹¹ J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo Rodzinne*, s. 25.

4. Stosunek bliskości¹² mówi nam o osobach bliskich. Po pierwsze są to osoby pozostające blisko *ex definitione*, czyli w stosunku prawnie rodzinnym i są to małżonkowie i najbliżsi krewni a po drugie; osoby z tego punktu widzenia sobie obce. Stosunek bliskości nie jest stosunkiem prawnym, lecz stanem faktycznym, z którym ustawy wiążą istotne skutki prawne. Zaliczamy do nich prawo osobom bliskim do odszkodowania w wypadku faktycznego żywiciela, prawo do mieszkania pozostawionego przez osobę bliską¹³.

5. Domownik¹⁴ to osoba, która faktycznie została przyjęta do wspólnoty domowej, i może to być krewny jak również osoba obca. To pojęcie jest zbliżone do pojęcia osoby bliskiej. Jednym z istotnych skutków prawnych statusu domownika jest jej prawo do wspólnego zamieszkania.

2. Podstawowe zasady prawa rodzinnego

Zanim przejdziemy do polityki rodzinnej omówimy założenia teoretyczne, czyli zasady prawa rodzinnego, które leżą u podstaw rodzinnych stosunków prawnych. Zasady prawa rodzinnego można podzielić na dwie grupy: zasady ogólne i zasady szczegółowe. Zasady ogólne dotyczą wszystkich stosunków rodzinnych, zaś szczegółowe dotyczą stosunków określonego rodzaju. Zatrzymamy się na zasadach ogólnych, spośród których znajdujemy; zasadę dobra dziecka, zasadę szczególnej ochrony rodziny i zasadę uniezależnienia osobistych stosunków rodzinnych od wpływów obcych.

Zasada dobra dziecka uwypukla znaczenie dziecka i jego dobra w rodzinie. Jest to efekt ewolucji, jaka nastąpiła w społeczeństwach, gdzie historycznie głowa rodziny przewodziła tej wspólnotie i posiadała bezwzględną supremację. Co z kolei spychało na margines interesy dziecka. Dziś centralną postacią w rodzinie jest dziecko i ono w pewnym sensie kształtuje stosunki rodzinne. Takie ujęcie problemu znajduje swoje odzwierciedlenie w tworzonym ustawodawstwie i nazywane jest zasada dobra dziecka¹⁵.

Zasada szczególnej ochrony rodziny zapisana jest również w art. 71 Konstytucji RP: „Państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny. Rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietne i niepełne, mają prawo

¹² Por. KRiO, art. 149 §2.

¹³ KC, art. 446 §2, art. 691, art. 923.

¹⁴ Por. KRiO, art. 149 §2.

¹⁵ Zob. H. Haaka, *Władza rodzicielska*, Toruń 1995.

do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych”¹⁶. Zasada ta wyraża dbałość o interesy rodziny ze strony odpowiednich organów. I w całym systemie prawnym znajdujemy przepisy służące temu celowi.

Zasada uniezależnienia osobistych stosunków rodzinnych od wpływu czynników majątkowych mówi o decydującej roli motywów takich jak miłość i uczucia przy zawieraniu małżeństwa. Odrzuca ona argumenty ekonomiczne i majątkowe jako pierwsze argumenty zawarcia małżeństwa. Zasada ta nie znajduje konkretnego odbicia w przepisach, ponieważ jej realizacja nie zależy od zapisów ustawowych, lecz od uwarunkowań społecznych i ekonomicznych wykształtowanych w społeczeństwie¹⁷.

3. Polityka rodzinna

Tak sformułowane zasady pomagają tworzyć politykę rodzinną, która od przełomu XIX/XX wieku charakteryzuje ustawodawstwa państw europejskich. Termin polityka rodzinna oznacza ogół norm prawnych, środków i podejmowanych działań przez państwo, aby stworzyć odpowiednie warunki dla powstania i prawidłowego funkcjonowania rodziny¹⁸. Z tej definicji wynikają następujące konsekwencje: rodzina jest podstawową i najważniejszą instytucją społeczną, rodzina powinna być promowana i wspierana przez państwa i polityka rodzinna powinna być wkomponowana w całość systemu, a nie stanowić pojedynczy akt prawny.

Ukierunkowanie państwa na opiekę i pomoc rodzinie stworzyła kolejny etap działalności państwa, a mianowicie politykę prorodzinną. Jest ona elementem polityki ekonomicznej i społecznej państwa uwzględniającym określony model rodziny lub system przedsięwzięć mających na celu wspieranie małżeństwa i rodziny, jako podstawowej komórki społecznej. Główne kierunki i cele polityki państwa wobec rodziny zostały przedstawione w programie „polityka prorodzinną państwa” opracowanym przez Radę Ministrów w roku 1990¹⁹ i są nimi: poprawa warunków mieszkaniowych ludności, pomoc rodzinom w uzyskaniu samodzielności finansowej, powstrzymanie negatywnych trendów w rozwoju ludnościowym kraju, poprawa sytuacji demograficznej oraz przygotowanie dzieci i młodzieży do pełnienia i realizacji funkcji rodzinnych i społecznych.

¹⁶ Por. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz. U., nr 78, z 1997 r., poz. 483.

¹⁷ Por. J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo Rodzinne*, s. 36-37.

¹⁸ Por. S.B. Kamerman, *Rodzina: problemy teorii i polityki*, w: *O polityce rodzinnej: definicje, zasady, praktyka*, IPiSS, Warszawa 1994, s. 5.

¹⁹ *Program „Polityka Prorodzinną Państwa”*, Druk Sejmowy nr 1522.

Z przedstawionego dokumentu wynikają główne 11 kierunków działalności państwa w zakresie polityki prorodzinnej:

– zmiana sytuacji demograficznej rodzin; należy objąć edukacją całe społeczeństwo, aby wszyscy byli odpowiednio przygotowani do podjęcia życia w rodzinie. Temu powinno sprzyjać kształtowanie odpowiedniego systemu norm i wartości, gdzie rodzina i dzieci będą wartościami pierwszymi²⁰.

– poprawa sytuacji finansowej rodzin; gdzie powinno dążyć się do sytuacji, w której podstawowym źródłem utrzymania rodziny będzie jej własna aktywność na polu zawodowym i nie tylko. W osiągnięciu tego celu powinno się zintensyfikować działania ograniczające bezrobocie, wzrost liczby miejsc pracy i zwiększenie dochodów własnych z pracy²¹.

– warunki mieszkaniowe; w Polsce sytuacja mieszkaniowa jest katastrofalna, więc należy stwarzać możliwości posiadania samodzielnego mieszkania, pomoc w jego utrzymaniu i w ogólnej poprawie warunków mieszkaniowych. Zakładanie programów „własne mieszkanie” i pomoc w spłacie kredytów spółdzielczych²².

– wychowanie młodego pokolenia, jest podstawą polityki prorodzinnej, stąd też niezbędne jest podjęcie starań o naprawę kondycji moralnej młodego pokolenia. Zadanie to powinno być realizowane przez wszystkie szczeble edukacji młodego pokolenia, w związku z tym powinna nastąpić poprawa dostępności do przedszkoli, szczególnie z rodzin ubogich i rodzin zaniedbanych. Sprzyja temu również rozwój różnego rodzaju stowarzyszeń wychowawczych, sportowo-turystycznych oraz organizacji młodzieżowych i religijnych. Młodzież, która szczególnie narażona jest na zjawiska negatywne tj. narkomania, alkoholizm, przemoc w rodzinie musi mieć dostęp do poradnictwa psychologów i terapeutów a przy tym powinny być rozwijane programy uświadamiające i wspierające rodziców takiej młodzieży²³.

– poprawa stanu zdrowia rodziny, gdzie głównymi determinantami zdrowia są; styl życia, wpływ czynników środowiskowych, uwarunkowania genetyczne i działalność służby zdrowia. Szczególną rolę przypisuje się w tej dziedzinie działaniom profilaktycznym, gdyż jakiegokolwiek działania

²⁰ Tamże, Kierunek I.

²¹ Tamże, Kierunek II.

²² Tamże, Kierunek III.

²³ Tamże, Kierunek IV.

służby zdrowia związane są z konsekwencjami wcześniejszych zaniedbań, których niejednokrotnie można się ustrzec²⁴.

– pomoc rodzinom z osobami niepełnosprawnymi, gdyż takie rodziny narażone są na różnego rodzaju trudności; ekonomiczne, bytowe, wychowawcze, i opiekuńcze. Problem jest o tyle palący, gdyż – jak wynika z dokumentu – liczba osób niepełnosprawnych systematycznie wzrasta. „W 1997 r. problem niepełnosprawności dotykał 14% ogółu Polaków, co w porównaniu z rokiem 1978 stanowiło dwukrotny wzrost. Na wsi niepełnosprawna była co piąta osoba (...). W maju 1998 r. liczba gospodarstw domowych z osobą niepełnosprawną wynosiła 3.709 tys.; w blisko 24% tych gospodarstw wychowywane są dzieci w wieku do lat 14”. Pomoc tym rodzinom będzie realizowana przez; wspieranie dochodów tych rodzin, pomoc w realizacji zadań opiekuńczych, świadczenia rehabilitacyjne, działania na rzecz aktywizacji zawodowej i ekonomicznej osób niepełnosprawnych²⁵.

– opieka nad dzieckiem, gdyż jest ono najmłodszym i najsłabszym członkiem naszego społeczeństwa. Opieka na dzieckiem i na d matkami oczekującymi narodzin dziecka to priorytety polityki prorodzinnej, które muszą się realizować w zapewnieniu specjalistycznej opieki medycznej i psychologicznej, troska o bezpieczny poród i pomoc wychowawczo – oświatowa. Dziecko powinno być pod szczególną opieką rodziców, stąd też należy propagować system urlopów wychowawczych. Zabezpieczeniu opieki nad dzieckiem sprzyja również skuteczność wykonywania orzeczeń w sprawach alimentacyjnych²⁶.

– pomoc rodzinie zagrożonym dysfunkcjami, gdyż one potrzebują szerokiej i kompleksowej pomocy. Istotą pomocy takiej rodzinie jest jej udzielenie począwszy od wczesnej interwencji kryzysowej. Temu ma służyć modernizacja placówek opiekuńczo-wychowawczych i resocjalizacyjnych oraz tworzenie specjalnych internatów dla zagrożonej młodzieży i placówek dla matek z dziećmi uciekającymi przed przemocą domową²⁷.

– polskie rodziny poza granicami kraju. Nieznana jest dokładna liczba polskich rodzin poza granicami kraju, stąd też nieznana jest ich dokładna sytuacja i położenie. W niektórych państwach sytuacja polskich rodzin jest dobra, ale w niektórych ich położenie jest gorsze niż w kraju, z którego

²⁴ Tamże, Kierunek V.

²⁵ Tamże, Kierunek, VI.

²⁶ Tamże, Kierunek VII.

²⁷ Tamże, Kierunek VIII.

wyemigrowali. Celem poznania liczby polskich rodzin będzie kompetentne określenie sytuacji, zagrożeń, potrzeb, możliwości kierunków rozwoju tych rodzin²⁸.

– kultura i media a rodzina. Środki masowego przekazu w bardzo dużej mierze wpływają na kształtowanie świadomości i postaw w społeczeństwie, dlatego polityka prorodzinna stawia sobie za cel; diagnozowania wpływu mediów na stan rodziny, stosowania zasad ochrony, w szczególności dzieci i młodzieży przed kontaktem z przemocą i pornografią, promowanie w mediach publicznych wartości związanych z rodziną, przygotowanie świadomego widza, zaangażowanie mediów w kształtowanie postaw kulturalnych widzów²⁹.

– ochrona prawa rodzin. Działania w zakresie ochrony prawnej rodzin skierowane są na poprawę sprawności funkcjonowania sądu rodzinnego i jego organów pomocniczych oraz na reformę kurateli sądowej. Wykorzystania w pełni terapeutycznych i mediacyjnych funkcji ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych³⁰.

4. Ochrona praw rodzinny w prawie polskim

Ochrona praw rodziny w prawie polskim przebiega na trzech płaszczyznach, po pierwsze jako system roszczeń, które powstają w razie naruszenia prawa rodziny, i mające na celu przywrócenie stanu zgodnego z prawem. Po drugie jako zespół gwarancji, jakie osobie, której prawo zostało naruszone zapewnia procedura prawno-procesowa. Zaś trzecia płaszczyzna – w sensie szerokim – są to wszystkie instytucje, które zostały powołane do wspomagania i umacniania prawno-rodzinnej sytuacji.

W systemie prawa w naszym kraju, na szczycie znajduje się Konstytucja i to ona daje podstawę do ochrony konstytucyjnej problematyki małżeństwa i rodziny. Artykuł 18 Konstytucji RP mówi: „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej”³¹. Z powyższego artykułu wynika, iż małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, który

²⁸ Tamże, Kierunek IX.

²⁹ Tamże, Kierunek X.

³⁰ Tamże, Kierunek XI.

³¹ *Konstytucja RP*, art. 18.

już jest rodziną, jest pod szczególną opieką państwa³². Ze szczególną mocą podkreślono również ochronę macierzyństwa i rodzicielstwa. Termin „macierzyństwo kładzie akcent na ochronę kobiety i jej nienarodzone dziecko, zaś termin „macierzyństwo” w sposób odrębny przedmiotem ochrony czyni relacje wynikające z faktu bycia matka lub ojcem.

Konstytucyjna ochrona rodziny obejmuje również prawa dziecka i jego wychowanie. Rodzicom zostało przypisane prawo wychowania i nauczania swojego dziecka, uwzględniając własne przekonania, a także wyznaczenie³³. Realizacja tego prawa powinna uwzględniać stan rozwoju intelektualnego dziecka, jego przekonania oraz wolność sumienia i wyznania. Prawa rodziców wynikające z władzy rodzicielskiej – zgodnie z zasadą pierwszeństwa rodziców – nie mogą być jednak interpretowane w sposób absolutny. Jeżeli przekonania i działania rodziców godzą w porządek prawny, nie mogą być podstawą działań wychowawczych wobec dziecka³⁴.

Kolejne płaszczyzny ochrony rodziny objęte unormowaniami prawnymi to; ochrona życia prywatnego i rodzinnego, równouprawnienie kobiet i mężczyzn, ochrona życia poczętego, gwarancje dziedziczenia oraz dobro rodziny w polityce państwa. W realizacji tych praw każdy może wymagać od organów władzy państwowej i publicznej ich ochrony, szczególnie zaś ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją, a dziecko pozbawione władzy rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych³⁵.

Dla realizacji tych zadań Konstytucja RP wprowadziła do polskiego systemu prawnego instytucję Rzecznika Praw Dziecka³⁶. W odpowiedzi na apel Rady Europy³⁷ skierowany do wszystkich państw członkowskich, aby powołały instytucję, która udzielałaby informacji o prawach dziecka, aby doradzał i interweniował a także dochodził praw przed sądem. Polska uchwaliła ustawę o Rzeczniku Praw Dziecka i do jego podstawowych zadań zostały zaliczone; działanie na rzecz dziecka w poszanowanie odpowie-

³² Z art. 18 Konstytucji RP wynika, że jakiegokolwiek inne związki niebędące małżeństwem nie pozostają pod opieką i ochroną Państwa. Zaliczamy do nich np. konkubinaty. Jednak ta inna forma życia w związku na wzór małżeńskiego jest dostrzegana przez prawo i szczególnie prawa majątkowe i osobiste konkubentów są przez prawo chronione.

³³ Por. *Konstytucja RP*, art. 48, ust. 1, 53, ust. 3, 72, ust. 2 .

³⁴ Por. T. Smoczyński, *Rodzina i prawo rodzinne w świetle Nowej Konstytucji*, „Państwo i Prawo”, 12(1997).

³⁵ Por. *Konstytucja RP*, art. 72 ust. 1, 2, 65, ust. 3.

³⁶ Art. 72, ust. 4.

³⁷ Zgromadzenia Parlamentarne Rady Europy, Rekomendacja 1121, luty 1990 r.

działności rodziców, działalność na rzecz ochrony praw dziecka, zapewnienie dziecku pełnego i harmonijnego rozwoju, ochrona dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbaniem i złym traktowaniem, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci niepełnosprawnych. Działalność Rzecznika jest w pełni autonomiczna od innych władz i za swoją działalność odpowiada jedynie przed Sejmem RP. Rzecznik z własnej inicjatywy może podejmować działania biorąc pod uwagę informacje o naruszeniu praw dziecka, może zwracać się do organów władzy publicznej i różnych organizacji o udzielenie wyjaśnień, informacji i o podjęcie określonych koniecznych działań³⁸. Obok tej instytucji, wcześniej w prawie polskim został powołany do życia urząd Rzecznika Praw Obywatelskich, który również ma wpisane w swoją działalność konstytucyjną ochronę praw rodziny i dziecka³⁹.

Ochronę praw rodziny wykonuje również prokuratura. Prokuratura ma za zadanie – w związku z omawianym zagadnieniem – strzec praworządności i ściganie przestępstw przeciwko rodzinie oraz branie udziału w sprawach rodzinnych o charakterze cywilnym⁴⁰.

Kolejnym obszarem, który chroni rodzinę jest ochrona cywilnoprawna, która zaczyna funkcjonować wtedy, gdy określone prawo zostaje naruszone, zatem powstaje roszczenie o przywrócenie do stanu zgodnego z prawem. Ochrona cywilnoprawna zarezerwowana jest sądom, a jej obszar stanowią prawa stanu cywilnego, niemajątkowe prawa rodzinne i rodzinne prawa majątkowe.

Również w Kodeksie Karnym znajdujemy rozdział zatytułowany „przestępstwa przeciw rodzinie i opiece”⁴¹. Stąd też mówimy o ochronie karnej rodziny. Wśród przestępstw przeciwko życiu rodzinnemu zostały zaliczone; bigamia, fizyczne lub moralne znęcanie się nad osobą najbliższą lub nad inną pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny i fizyczny, rozpijanie małoletniego, uchylanie się od wykonywania ciężącego z mocy ustawy lub orzeczenia sądowego obowiązku opieki przez nielożenie na utrzymanie osoby najbliższej lub innej osoby

³⁸ Ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka z dnia 6 stycznia 2000 r., Dz. U. nr 6, z 2000 r., poz. 69.

³⁹ Ustawa o Rzeczniku Praw Obywatelskich z dnia 17 lipca 1987 r., Dz. U. nr 14, z 2001 r., poz. 147.

⁴⁰ Por. H. Haak, *Udział prokuratora w sprawach o prawa stanu cywilnego w świetle przepisów obowiązujących od 1 stycznia 1965 r.*, „Państwo i Prawo”, 4(1966).

⁴¹ KK, art. 206 211, rozdział XXVI: „Przestępstwa przeciw rodzinie i opiece”.

i narażenie jej przez to na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, porzucenie małoletniego poniżej lat 15 albo osoby nieporadnej ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, wbrew obowiązkowi troszczenia się o takie osoby, uprowadzenie lub zatrzymanie małoletniego poniżej lat 15 albo osoby nieporadnej ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczne wbrew woli osoby powołanej do opieki lub nadzoru⁴². Aby zapobiegać tego typu sytuacjom powstała Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie⁴³. Ustawa ta jest bardzo istotna, gdyż kompleksowo ujmuje problem ochrony rodziny w kontekście zagrażających jej niebezpieczeństw. Jako środek prawny powoduje podnoszenie świadomości społecznej w zakresie przyczyn i skutków przemocy w rodzinie.

5. Polityka rodzinna w Unii Europejskiej.

W Unii Europejskiej nie istnieje jedna ujednolicona polityka rodzinna. UE szanuje odrębne tradycje i model rodziny państw członkowskich oraz ich uregulowania prawne. Każde państwo członkowskie UE pielęgnuje swój określony model rodziny i stwarza odpowiednie przepisy prawne aby chronić tę podstawową komórkę społeczną. Po drugiej wojnie światowej, gdy Europa rozpoczynała proces jednoczenia się, zajęto się sprawami gospodarczymi a inne sprawy pozostawiono powstałej Radzie Europy. To właśnie w 1950r. powstała Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, która min. wpisane miała prawo poszanowania życia rodzinnego⁴⁴. W latach 60 powstaje Europejska Karta Społeczna, która jest kolejnym dokumentem wytyczającym i zabezpieczającym prawnie ochronę rodziny⁴⁵.

Jednak rozwój i powiększenie Unii Europejskiej stworzyło konieczność opracowania dokumentu, który będzie traktował o prawach obywateli UE. Tym dokumentem było uchwalenie Karty Praw Podstawowych, gdzie znajdujemy artykuł 33 poświęcony życiu rodzinnemu⁴⁶. Art. 13 „Życie rodzinne i zawodowe” ustęp 1. Gwarantuje się ochronę prawną, ekono-

⁴² Por. T. Bojarski, E. Skrętowicz, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z komentarzem*, Lublin 2002; W. Broniewicz, *Sąd rodzinny a sąd opiekuńczy*, „Przegląd Sądowy”, 3(1993).

⁴³ *Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z dnia 29 lipca 2005 r.*, Dz. U. nr 180, poz. 1493.

⁴⁴ *Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, Dz. U. nr 61, z 1993 r., poz. 284.

⁴⁵ *Europejska Karta Społeczna*, Dz. U., nr 8, z 1999 r., poz. 67.

⁴⁶ *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej*, Dz. U. UE, 2007/C 303/01.

miczną i społeczną rodziny⁴⁷. Ten zapis bazuje na artykule 16 Europejskiej Karty Społecznej. Ponadto w innych artykułach znajdujemy prawa łączące się z rodziną i tak; art. 9 prawo do zawarcia małżeństwa i rodziny, art. 24 prawa dziecka.

Oprócz Karty Praw Podstawowych tematyka rodzinna pojawia się w unijnych aktach prawnych. Wraz ze wzrastającą mobilnością obywateli państw UE, wzrasta też liczba rodzin, których członkowie nie mają tego samego obywatelstwa lub nie mieszkają w tym samym państwie. A to dotyczy takich zagadnień jak rozsądzenia kwestii władzy rodzicielskiej i ewentualnych roszczeń alimentacyjnych.

Władza rodzicielska. W UE obowiązują dwa dokumenty prawne regulujące to zagadnienie; jest to rozporządzenie w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej za dzieci obojga małżonków⁴⁸ oraz zastępujące je rozporządzenie w tej samej materii⁴⁹. Akty te skupiają się na kluczowych zagadnieniach; prawie do opieki, czyli prawach i obowiązkach odnoszących się do opieki na dzieckiem, w szczególności zaś prawie do ustalania miejsca zamieszkania dziecka oraz na prawie do odwiedzin i kontaktów z dzieckiem, czyli prawie drugiego z rodziców, któremu nie przyznano władzy rodzicielskiej⁵⁰. Późniejsze rozporządzenie wprowadza regulacje kompetencyjne, a więc w którym państwie członkowskim znajdują się sądy właściwe do orzekania o władzy rodzicielskiej i rozciąga zasadę wzajemnego uznawania i wykonywania tych orzeczeń. Takie rozwiązanie zapewnia dziecku prawo do pozostania w kontakcie z obojgiem rodziców po rozwodzie, nawet jeśli mieszkają oni w dwóch różnych państwach. Dokument ten wprowadza również zasady mające na celu roz-

⁴⁷ Artykuł 16 Europejskiej Karty Społecznej; „Prawo rodziny do ochrony społecznej, prawnej i ekonomicznej”: „W celu zapewnienia warunków niezbędnych do pełnego rozwoju rodziny, która jest podstawową komórką społeczeństwa, Umawiające się strony zobowiązują się popierać ekonomiczną, prawną i społeczną ochronę życia rodzinnego, zwłaszcza poprzez takie środki, jak świadczenia społeczne i rodzinne, rozwiązania podatkowe, zachęcanie do budowania mieszkań dostosowanych do potrzeb rodzin, świadczenia dla młodych małżeństw oraz wszelkie inne środki”.

⁴⁸ Rozporządzenie z dnia 29 maja 2000 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej za dzieci obojga małżonków, WE, nr 1347/2000.

⁴⁹ Rozporządzenie z dnia 27 listopada 2003r. dotyczące jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, WE, nr 2201/2003.

⁵⁰ M. Colton, M. Williams, *Światowe kierunki w opiece zastępczej*, w: *Współczesne kierunki w opiece nad dzieckiem*, red. Z. W. Stelmaszuk, Warszawa 1999, s. 220-222.

wiązanie problemu uprowadzeń dzieci przez rodziców w obrębie państw wspólnotowych.

Roszczenia alimentacyjne. Problem świadczeń alimentacyjnych został rozwiązany w prosty sposób; aby wyegzekwować od dłużnika alimentacyjnego przebywającego w innym państwie członkowskim, należy odwołać się do wymiaru sprawiedliwości w tym państwie, w którym wyrok ma być wykonany.

Istnieją jednak państwa, w których widzimy brak jakiegokolwiek polityki prorodzinnej, do nich należą m.in. Hiszpania, Wielka Brytania i Irlandia. W tych państwach istnieją co prawda kodeksy rodzinne, ale wychodzi się z założenia, że państwo nie może zbyt mocno ingerować w sprawy prywatne w rodzinie. Generalnie polityka rodzinna w państwach unijnych skupia się na pomocy socjalnej, ale tylko rodzinom niewydolnym, które nie potrafią spełnić swych funkcji ekonomicznych. A drugim momentem tej polityki są zasiłki rodzinne, które wypłacane są w większości państw UE, oraz zasiłki porodowe⁵¹.

Innym aspektem polityki rodzinnej w Unii Europejskiej są ulgi podatkowe. Przede wszystkim występują one na następujących płaszczyznach; odpisanie od podstawy opodatkowania kwot na kształcenie dzieci, pomoce naukowe, dojazdy do szkół, odliczenie wydatków na leczenie i profilaktykę zdrowotną, odliczenie wydatków na zabezpieczenie starości (np. składek emerytalnych i składek ubezpieczeniowych na życie), zmniejszenie obciążenia związanego z uzyskaniem mieszkania.

Troska państwa i Unii Europejskiej o szeroka i skuteczną ochronę praw rodziny, zapewnienia jej optymalnej opieki jest cechą społeczeństw demokratycznych. To właśnie instytucje państwowe i unijne powinny zmierzać do stworzenia rodzinie jak najlepszych warunków, która umożliwi wszystkim jej członkom właściwe funkcjonowanie. Od tego zależy funkcjonowanie i kondycja społeczeństwa niemal pod każdym względem. W niniejszym artykule zatrzymaliśmy się nad istotnymi cechami polityki rodzinnej w Polsce i na kilku zagadnieniach z zakresu polityki rodzinnej w UE. Instytucja rodziny przeszła długą drogę rozwoju i nadal podlega ewolucji. Jak widzimy doniosłe znaczenie rodziny w społeczeństwie sprawiło, że od dawna jest nią zainteresowane również prawo. I choć regulacje prawne zajmują się stosunkami rodzinnymi od strony zewnętrznej, to nie-

⁵¹ Zasiłki rodzinne uzależnione są od dochodów, liczby dzieci w rodzinie, ich wieku i podejmowanej nauki. Jedynym państwem, które nie ma zasiłków rodzinnych to Luksemburg. Zaś zasiłki porodowe wypłacane są w Austrii, Belgii, Finlandii, Irlandii, Luksemburgu, Portugalii i w Polsce.

wątpliwie decydują one lub pomagają w realizacji celów i zadań rodziny również od strony wewnętrznej. Normy prawne stają się nierzadko instrumentem, który w razie konfliktu między faktycznym układem stosunków w rodzinie a postulowanym ich modelem, umożliwia rozstrzygnięcie konfliktu na korzyść dobrego modelu.

FUNZIONAMENTO E TUTELA DEI DIRITTI DI FAMIGLIA NEL ORDINAMENTO GIURIDICO POLACCO E DELLA COMUNITA' EUROPEA.

Sommario

In questo articolo viene presentato l'argomento della famiglia, sotto aspetto del funzionamento di essa ed la tutela dei diritti di famiglia. All'inizio troviamo la spiegazione della nozione della famiglia con i suoi elementi particolari, cioè 'consanguineità', 'affinità', lo stato civile, lo stato viciniore, lo stato "essere di famiglia". Poi vengono presentate i principi fondamentali di diritto della famiglia; il principio di tutela dei figli, il principio della tutela particolare della famiglia, il principio del patrimonio familiare.

Presentando la politica familiare ho basato sul documento "La Politica Profamiliare dello Stato", indicando 11 punti che descrivono i problemi principali della politica profamiliare.

Alla fine ho cercato di presentare la tutela dei diritti della famiglia in Polonia e nella Comunità Europea. Ho descritto alcuni strumenti quali lo Stato e CE hanno preparato alla tutela della famiglia. Tra di loro; la tutela costituzionale, la tutela giudiziaria, la tutela penale, ed sul campo della CE; patria potestà, rivendicazione dell'asegno alimentare.